

Motinos paveikslas literatūroje

Antikos mitas apie besisielojančią motiną Demetrą, turėjusią kasmet pusei metų išleisti dukrą Persefonę į sužadėtinio Hado* karalystę, byloja apie motinystės svarbą. Tik būdama su dukra ji buvo laiminga, o žmonės galėjo džiaugtis jos teikiamu žemės derlingumu, vaisingumu. Prancūzų rašytojas Viktoras Hugo taip pat mini, jog „moterys yra silpnos, bet motinos – stiprios“. Iš tiesų, motinystė suteikia moteriai valios stiprybės, sutaurina dvasią. Tokią motiną, besirūpinančią šeima, vaikais ir aukojančią savo pomėgius, vaizduoja neoromantikė Šatrijos Ragana. Tačiau Vakarų kultūros rašytojas Jurgis Savickis laužo šeimos moters archetipą ir atskleidžia tamsiąją jos pusę – šeimos vertybių apleidimą ir silpnavališkumą.

Krikščioniškosios pasaulėjautos rašytoja, humanistė Šatrijos Ragana apysakoje „Sename dvare“ vaizduoja motiną, kuri yra vaikų auklėtoja ir santarvės namuose puoselėtoja. Rašytoja vaikystę praleido Labūnavos ir Užvenčio dvaruose, kur buvo itin mylima, mokoma rūpestingų tėvų. Ypač glaudus ryšys ją siejo su motina, kuria pavadino „beveik šventa“ ir perėmė iš jos meilę nuskriaustiesiems, atlaidumą. Laimingos jaunystės dienos tapo kūrybinio įkvėpimo šaltiniu autobiografinėi apysakai, kurioje atskleidžiamas altruistiškos motinos paveikslas. Apysakoje ne tik pirmą kartą panaudotas dienoraščio motyvas*, siekiant atskleisti neoromantikams būdingą intymų kalbėjimo būdą, bet ir vartojama reta žemaitiška žodžio mama forma – mamatė. Trijų vaikų motina Marija jaučia, kad „yra kažkokių slaptųjų siūlių, rišančių vaiko širdį su motina“. Ji stengiasi mokyti vaikus lietuvių kalbos, nes tai jos „dorinė pareiga“. Taip pat vedasi vaikus į darbą, groja jiems, pasitelkdama krikščionišką tikėjimą auklėja, ugdo moralę. Glaudų mamos ir dukros ryšį atskleidžia Irutės elgesys – ji norėjo „taip sėdėti, taip vaikščioti“ kaip mamatė. Tačiau Marija skiria laiką ne tik vaikams, bet ir vyrui. Ji slopina savo dvasios „prasiskleidimą“, nes vyras tikisi, jog žmona rūpinsis ūkiu, todėl groja ir skaito tik laisvu laiku. Marija mąsto, jog „ne visada galima esą daryti, kas malonu“ ir žmogui maloniausia atminti tas valandas, kuriose jis „apgalejo“ pats save. Būdama dora krikščionė ji neatsako į pono Jonavičiaus jausmus, nors jaučia jų sielų giminystę. Nors iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad Mariją motinos vaidmuo žlugdo, iš tiesų gyvendama dėl kitų ji įprasmina savo būtį, nes gyvenimas nėra „laimės duodamoji įstaiga“. Pasak literatūrologės Viktorijos Daujotytės, apysakoje jausmai slepiami, o dvasia keliama, to kėlimo kryptis: „Į kitus, kitiems, kitam“. Mamatės aukojimąsi įprasmina ir vyro pasitikėjimas, jos nuomonės atsiklausimas, nors tuo laikotarpiu vyravo patriarchalinis šeimos modelis. Taip pat matydama, jog yra autoritetas vaikams, jaučiasi laiminga. Juk ir antikos dramaturgas Sofoklis teigia, jog vaikai tampa „inkarais, išlaikančiais motiną gyvenime“, o rašytoja suvokdama šeimos buvimo kartu svarbą metaforiškai vadina ją lizdu, kuriam nevalia iširti. Tad Šatrijos Ragana aprašo motiną, kuri suteikia prasmę savo gyvenimui rūpindamasi vaikų mokymu ir šeimos gerove, nors ir tenka atsisakyti meninių polinkių.

Modernistas, artimiausias ekspresionistų meninei pasaulėjautai Jurgis Savickis novelėje „Kova“ atskleidžia lengvabūdiškos motinos, kuri rūpinasi savo malonumais, o ne atlieka šeimynines pareigas, paveikslą. Rašytojo kūryboje atsiskleidžia kiek kitoks, nei būdingas Šatrijos Raganai, žiauraus ir negailestingo pasaulio vaizdavimas, todėl ir motinos paveikslas įgauna naujų atspalvių. Vakarietiškos kultūros paveiktas, pasak rašytojo Balio Sruogos, „ypatingas jo stilius, ypatingas jo siužetas, ypatingas jo siužeto rutuliojimas“. Savickis, kaip ir būdinga ekspresionistams, vaizduoja neigiamą pasaulio modelį, motiną, kuri vadovaujasi hedonistiška gyvenimo etika ir siekia patenkinti žemiausius poreikius. Juk ir filosofas F. Nyčė mini, jog žmogus tėra Apolono ir Dioniso junginys. Šiuo atveju motina pasiduoda dionisiškajam pradui, žemina save, o jos paveikslas kūrinyje atskleidžiamas vaiko akimis. Sodietis berniukas norėtų, kad mamanka „nebūtų tokia graži“ ir labiau juo rūpintųsi. Tačiau jos aplaidumą ir tikrąjį būdą įrodo vaiko išvaizda. Berniukas – „džiūsna“ sunkia miline ir per dideliais batais. Tokia vaiko išvaizda kontrastinga kuriamam motinos paveikslui. Ji dailiai apsirengusi, gelsvų plaukų, o „veidas pudros nubertas“*. Mamanka metaforiškai vadinama neramiaja „miestelio siela“ ir patrauklia išvaizda vilioja vyrus

ar pati „išlėpsta pamačiusi kokį „kavalierių“. Baisiausia jos yda – alkoholizmas, o už girtuokliaujančią moterį nėra nieko baisiau. Vaikas tokį motinos elgesį vertina sakydamas, kad ji „durna“, tačiau neišsižada jos, vadina „geriausia pasaulyje močiute“. Deja, net ir suradęs motiną traktieriuje „Laisvė“, vaikas nepajėgus pažadinti jos motiniškų instinktų. Vaikas parbloškiamas vežimo rato, o motiną išsiveda vyrai. Ne veltui Balys Sruoga mini, jog Savickis „žodžiais sako viena, o pro eilutes trykšta visai kas kita“, todėl ir ekspresyvus raudono velnio, uodega, uodega šluojančio gatves, vaizdas byloja apie blogio triumfą. Tad Jurgis Savickis įamžina gaivališkos prigimties motiną, kuri žlugdo savo ir vaiko gyvenimus.

Apibendrinant galima teigti, jog motinos paveikslas yra subtili tema, atskleidžianti moters svarbą šeimoje. Šatrijos Ragana, įamžindama laimingos jaunystės prisiminimus, aprašo pasiaukojančią motiną, kuri siekia šeimyninės laimės ir išauklėti dorus vaikus. Jurgis Savickis, norėdamas atskleisti ekspresionizmui būdingą pasaulėjautą, apibūdina neatsakingą motiną, kuriai rūpi ne šeima, o malonaus ir lengvo gyvenimo siekis. Nepaisant kitoniškų žodžio „mama“ vartojimo formų, kūrybos skirtumų, juk Šatrijos Ragana rašo intymiai, paprastai, o Savickis įmantriai, abu rašytojai įrodo motinos vaidmens svarbą vaiko pasaulėjautos formavimuisi.

*Nedidelis netikslumas